

BATI-DIŞI TOPLUMLARDA BATININ POLİTİK İMGESİ: DIŞ-GÜÇLER (OLGULAR, ALGILAR, KAYGILAR BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŐIM)

Ali ÖZTÜRK*

ÖZ: Uygarlıkların sınırını, yönünü, karakteristik özelliklerini belirlemek zordur. Ancak Batı uygarlığı uzun süredir kendisi üzerinde düşünmenin bir sonucu olarak işlerimizi kolaylaştırdı. Ama bununla birlikte gerek kendisi için söyledikleri gerekse başkaları için sisteme kavuşturduğu kimi yargılar oldukça netameliidir. Aynı şey batı üzerinde düşünen, yargı belirten batı-dışı aktörler ve toplumlar için de geçerli. Üstelik işin farklı basamakları çok farklı asimetrik sonuçlar yaratabilmektedir. Gerçekler, olgular, kabuller, önyargılar, kolayca tanımlayıvermeler vb. binlerce farklı katmandan bahsetmek mümkün. Bütün bunlara rağmen buradaki sorun herkesin bir parça haklı olmasıdır. Bu bağlamda Batılı olmayan toplumların Batı hakkında ne düşündüğü; bunların ne kadarının doğru, ne kadarının efsane, ne kadarının kaygıya dayalı olduğunu anlamaya çalışacağız. Bu çalışma bu bağlamda Batının politik imgesini, olgular, algıları ve kaygılar bağlamında sorgulamayı düşünen karşılaştırmalı teorik bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Batı, Batı-dışı, Politik İmge, Dış-güçler.

The Political Image of the West in Non-Western Societies: Foreign Powers (A Sociological Approach in the Context of Facts, Perceptions, Concerns)

ABSTRACT: It is difficult to determine the boundaries, directions and characteristics of civilizations. There are very solid judgments and systematics on these issues. However, some of the judgments that civilizations make about themselves and others are quite ambiguous. Moreover, different steps of the issue can create very different asymmetrical results. Indeed, facts, assumptions, biases, definitions, etc. thanks to all of these, it is possible to talk about thousands of different layers. Despite all this, the problem here is that everyone is somewhat right. In this context, what non-Western societies think about the West; We will try to understand how much of this is true, how much of it is myth, and how much of it is based on concerns. In this context, this study is a comparative theoretical study that aims to question the political image of the West in the context of facts, perceptions and concerns.

Keywords: Western, Non-Western, Political Image, Foreign Powers.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 22.02.2024

Kabul Tarihi : 28.05.2024

* Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, imajoloji@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7810-3152.

Giriş

Bilinen tarih bakımından kimi uygarlıklar uzun asırlar dünyanın merkezi olmayı başarmışlardır. Kuşkusuz bu hep bir uygarlığın lehine ve diğerlerinin aleyhine olan bir durum değildir. Bazı uygarlıklar kimi zaman daha etkin bazıları daha zayıf ve etkilenen durumda (aktif ve pasif uygarlıklar¹) olmuştur. Önemli bazı filozoflar ve düşünürler bu konuya kafa yordular ve kendince kimi prensipler geliştirdiler. Elbette bu saptamalar tamamen geçerlidir ve tarih bu şekilde işlemek zorundadır, böyle düşünenler olmakla birlikte, demek için kesin kanıtlarımız yok. Ancak tekrarlayıp duran ya da karakteristik kazanan bazı saptamaları ve benzeri birçok farklı parametreleri sistemli hale getirerek hiç de yabana atılmayacak kimi kanaatlere varıyoruz. Dahası bu kanaatlerden kehanete varan oldukça eğlenceli anlatılar meydana getirebiliyoruz.

Bu metodik saptamanın önemi var ama daha önemli olanıysa, uygarlıkların, toplumların ve siyasi organizasyonların ya da doğrudan aidiyet içinde veyahut ilişkide olan bireylerin bunu bu şekilde organize edecek eğilimlere sahip olması ve işlerin hiç de azımsanamayacak derecede bu hikâye üzerinden yol bulması gibi bir pratik durum da var. Öyle ki bu bir mekanizma mı yoksa pratiklerin toplamı mı sorusu sorulduğunda makinaların gıcirtısı rutinlerimizi rehin almaktadır. Ayrıca çok daha önemlisi soruya verilecek cevabın ontolojik ayrışıklığı fonksiyonel icrayı ırgalamıyor bile. Bu ifadenin metodik bir bütünlük için ne büyük bir risk taşıdığına farkındayım. Ama bir çırpıda da itiraz etmek zor. Öyleyse bir tarafıyla da riski üreten metodların kendi dilemması da denebilir.

Niye bu kadar karmaşık bir giriş yaptım. Zira gerçeğin kendisi çok karmaşık. Hollis'in dediği gibi *saatinizi düzeltmeye çalışmaktan vazgeçiniz zira zamanın kendisinde bir hata var*². Onu anlarken ona söylemek istediğinden biraz daha fazlasını söylettim farkındayım ama aşağı yukarı böyle. Şimdi acımasız kuantum, görelilik, hermeneutik, imajoloji vb. tartışmalara hiç başvurmayacağım. Ama çok açık olan şey bu kadar büyük sistem tanımlamalarının ve alt birimleriyle birlikte çelişki ve karmaşalara sahip olması kıyasıya ve acımasız kaotik algoritmalara yol açıyor. Peki derdimiz ne ki bu kadar kapsamlı bir algoritmalar bütününe çelişkileriyle uğraşalım? Çünkü bu büyük çok yönlü ve karmaşık devingenlik içindeyiz ve çözmeye çalışıyoruz. Belki de sadece yaşasaydık iyiydi.

O zaman her sadeleştirme indirgemecedir. Biz de bu indirgemelerden doğan paradoksları konu edinerek cevabı bul bulmasına ancak orası hep bir güven adası da değildir, demeye çalışmış olacağız ki bu da pratikten doğan indirgemeci bir yol. Kısmen devreden irrasyonel sayılar gibi, şükür aralığı belli. Gerçi fraktal (kesir) arası da sonsuzdur ama tam sayılar bize yol verir. Temel kavramlara geri dönersek; bu vesileyle uygarlık denen şey bir şey midir? Buna bağlı olarak Batı ve batı-dışı uygarlıklar var mı, nedir? Batı-dışı-uygarlıklar Batıyla nasıl imtihan oldular? Kendi içlerinde bu cevapları nasıl verdiler? Bu ve benzeri sorular çerçevesinde çok sınırlı bir yerden yol veren patikalar çizeceğiz.

Zira öngörümüz şu ki karmaşık bir sorunu bir yönüyle ele almak bile çok büyük bir yük. O zaman batı uygarlığının batı dışı toplumlarca nasıl bir imgeye büründüğünü çok çarpıcı bir tanımlama üzerinden ele almak bize yardımcı olacaktır. O da her gün televizyonlarda, sosyal medya mecralarında ve çeşitli cenahlarda birçok şeyi izah eden dış-güçler kavramı üzerinde duracağız. Kimine göre her şeyi tastamam açıklayan bu kavram kimine göre de son derece ironik. Bakalım komik mi, dramatik mi, trajik mi yoksa trajikomik mi?

¹ Açıkoğuz, Hacı Mustafa. *İletişim Felsefesine Giriş: İnsani İletişimin Felsefi Temelleri*. Birey Yayıncılık, 2003.

² Hollis, M., *Invitation to Philosophy*. Blackwell, 1986.

Batı ve Uygarlık Algoritması

Öncelikle güncel motivasyonların bizi tamamen yanıltmasına izin vermemek için insan hikâyesinin uygarlık merkezli bir okumaya tabi tutulup tutulamayacağına cevap bulmamız gerekir. Zira güncel göstergeler çok kolay doğrulanabilir veya yanlışlanabilir veriler içerir³. Elbette paradigmaya bağlanmış metodik sistemler bu verileri istediği gibi manipüle edebilir, bu da başka bir sorun ama en azından kendimiz açısından nasıl bir meşruiyet sahasında meseleyi ele alacağımızı konu edinirsek belki o zaman kendimizi de bağlamış ve saptadığımız bu temel prensipler yoluyla yaratabileceğimiz görünüm, anlaşılabilir karara bağlanmış manipülasyonlar dışında ayrıca manipüle etmeye yol ve yüz bulamayabiliriz. Çelişkiye düştüğümüzde hesap verilebilirliği kurala bağlamış sistemin işleyişini bir başkası açısından da açık etmiş oluruz. Aksi takdirde burada bir olayı dillendirip bir yargıya varmak benim açımdan daha kolay bir yol olurdu. Bunu da istek, arzu, ideoloji vb. motivasyonlarıma göre yapmamda hiçbir zorluk olmazdı.

O zaman uygarlık nedir, işlevi, önemi nasıldır sorusu önemli. Sayısız çalışmaların içinde boğularak aynı şeyleri farklı biçimde söylemenin tuzağına düşmeden kestirmeden birkaç sonuca varacağım. Zira uzun yıllardır çok fazla çalışılan bir konudan bahsediyoruz. Uygarlığın ya da medeniyetin ne olduğunu çok açık bir biçimde söylemek kolay değil. Bir coğrafya mı? Bir ya da benzer toplumlara işaret eden bir tanımlama mı? Tarih vb. makro süreçlerde maya tutmuş büyük bir sistematik mi? Hepsi ve daha fazlası o yüzden tanımlı zor⁴. Ama şu kadarını söyleyebilir: kavramların ve olguların ontolojisiyle onları anlamak kimi imkânları içerir lakin ikna edici değil⁵. O yüzden işlevleri kimi zaman daha anlaşılır fırsatlar tanır. Ben ikisine de iltifat edeceğim.

İngilizce "civilization" (uygarlık) kelimesi, karmaşık bir toplumun kültürünü ifade eden 16. yüzyıl Fransızcası bir kelimedenden gelir: "medenileşme" ("uygar"), Latince Civilis'ten ("uygar") gelir ve civis ("vatandaş") ve civitas ile ilişkilidir (şehir)⁶. Arapça'da "şehir" anlamına gelen ve **müdûn** köküne dayanan **medîne** isminden Osmanlı Türkçesinde türetilen **medeniyet** kelimesinin, kök itibarıyla "yönetmek" (es-siyâse) ve "mâlik olmak" anlamları da bulunan **deyn (dîn)** masdarıyla ilişkili olduğu da ileri sürülmüştür. **Medenî (medeniyete)** ve **medîni** ise "şehre mensup olan, şehirli" mânasına gelmektedir⁷.

Motivasyonları ve hareket noktalarıyla ilişkili izlekler meydana getirebilen ve bu bağlamda hedefler inşa ve inkişaf ettirebilen sistem ve alt sistemleriyle, besleyen, destekleyen, etki ve reaksiyonlar meydana getiren, inanç ve değer sistemleri ve bunu destekleyen metafizik ve teknolojiler öneren, estetik yargı ve üretimlere ilham veren bütün bunlarla birlikte gündelik hayata doğal yollarla bulaşabilen, temsiliyet formları içeren ve seçkinleri, öncelikleri, beridekileri ve ötekileri olan tarihsel derinlikle yol bulmuş, toplumsal, kurumsal ve bireysel kabullere sirayet etmiş çok yönlü, çok katmanlı, çok bileşenli karmaşık

³ Ali Öztürk, *İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi)*, İstanbul: Edim Yayınları, 2008.

⁴ Ali Öztürk, *Kriz Sosyolojisi (Batı Merkezçiliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz)*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2011.

⁵ Ali Öztürk, "Sosyal Bilimlerde Kavram ve Olguların Modülasyonu Bağlamında Bir Tekno-Metodoloji Denemesi: Sekülerist Bilim İndirgemeciliğinin Din Kavramı ve Olgusuna Yaklaşımı Örneğinde". *Sosyologca*, 6, (2013).

⁶ <https://www.thestatesman.com/opinion/religion-and-science-1503200268.html>

⁷ İlhan Kutluer, *Medeniyet*. TDV İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul: TDV Yay., 2003, 296-297.

bir mekanizma olarak uygarlık ya da medeniyet aynı zamanda son derece sade kaynak ve kanallara da sahiptir⁸.

Bununla birlikte medeniyet 'karmaşık bir toplum' ile ilgilidir. Sayısız tanım ile birlikte yazılı desenlerde yer alan popüler yaklaşımlara bir kapı aralamanın farklı faydaları var. Bu bağlamda dar alanda yapılan tanımlardan biri de şu şekildedir: Bir toplum bireyler 'şehirleri kapsayan yerleşik konutlar' gruplarında yaşadığında ve uzmanlaşmış faaliyetlerle meşgul olduğunda karmaşık hale gelir. İnsan davranışını yöneten ahlaki ve yasal sistemler; yanı sıra iletişim ve tüketici ürünleri üretmek, teknolojileri var etmek, bireylerin haklarını, artan nüfusu sürdürmek için gıda üretimine imkân tanımak ve kültürü üretmek gibi bir dizi karmaşık ilişki ağını içine alan bir mekanizmadan bahsediyoruz⁹. Bu tanımlar ayırt edici midir? Buna çok emin değilim.

Öyleyse medeniyete ilişkin kapsamlı bir algoritma teklifi yerinde olur.

Uygarlık Algoritması

Tarihsel Derinlik Bağlar, etki, etkileşim ve reaksiyonlar	Motivasyonlar Hareket noktaları İzlek ve Patikalar Destek ve Denetimler Hedefler	İnanç ve Değerler Bilgiler Metafizikler Estetik kaynak kanal ve üretimler	Organizasyonlar Teknolojiler Kurumlar Gündelik yaşam	Seçkinler Öncelikliler Berikiler Ötekiler Tehdit ve tedhişler
Dikey Mekanizasyonlar	Girdi Mekanizasyonlar	Temel Mekanizasyonlar	Yapısal Mekanizasyonlar	Çıktı Mekanizasyonlar

Bu belirlenimlerin tamamını gerekçeleriyle birlikte açıklamak faydalı olurdu. Ancak biz daha çok konumuz açısından çıktı mekanizmaları üzerinde duracağız zira burada uygarlıkların rekabeti şekil bulmaktadır. Ama bu tablo dinamik olduğu için herhangi biri diğerlerinden beslenebilmekte ve onlardan güç ve etki alabilmektedir. Yani dış-güçler dediğinizde siz istihbarat indirgemeciliğinden ya da açık politik baskıdan bahsedebilirsiniz ancak eğitim sisteminiz ya da ekonomik modeliniz bu durumu çok daha derin ve karmaşık bir halde etkileyebilir. Ki bu bile anlaşılın deyu indirgemeci söylenmiştir.

Her bir birim bu mekanizmada yeni bir regresyon katsayısı üretebilir. Örneğin dış-güçler (o an kullanıldığı etki ile) seçkinleri mi yoruyor, önceliklileri mi, yoksa uygarlık motivasyonlarında yeni yollara mı zorluyor?

Batının Politik İmgesi ve Dış-Güçler

Batı uygarlığı yukarıdaki tablonun kemaliyetini yansıtan bir uygarlıktır. Tarihsel derinlik olarak diğer uygarlıklardan beslendiği kanal ve kaynakları yeniden yorumlamış ve özgün formlara taşımıştır. Şehirler ordular hiyerarşik yapılar, sanat ve mimari gibi çok katmanlı bir uygarlık meydana getirmeyi başarmıştır. Elbette burada seçkinler, öncelikliler, hizmet eden beridekiler ve yağmalanması ele geçirilmesi, zenginliğine çökülmesi gereken ötekiler ve bu durumdan rahatsız olan bu durumun çıktısı olarak çeşitli tedhiş odakları zuhur etmiştir.

⁸ Ali Öztürk, *Medeniyet ve Sosyoloji* (2. Basım). Ankara: Elis Yayınları, 2015 s. 2.

⁹Kabuye Uthman Sulaiman, "Civilization: history, description, common characteristics and importance." *Journal of Education and Social Sciences* 5.3 (2016): 28-38.

Roma ile her anlamda zirve yapmış orta çağda yeni yükselen İslam uygarlığı karşısında uzun süre tutunmakta güçlükler çekmiş fakat daha sonra yeni bir atakla dünyayı yeniden ele geçirmeyi başarmıştır. Ve bu bağlamda da yukarıdaki modülün çok yönlü algoritmalarını serimleyen kendi dışındakilere de her basamakta etki eden politik bir kimlik kazanmıştır.

Neredeyse son 300 yılı domine eden Batı'nın paradigmalarının ve yaklaşımlarının temel esprisi kontrol edilebilir kusursuz bir dünya yaratma arzusuna dayanmaktaydı. Bilgi, teknoloji, metafizikler ve estetik iddia ve uygulamalar, insan hakları modelinden hukuk nizamına, devlet modellerinden çok yönlü kurumsallaşmalara, insanların, bireylerin ve grupların ihtiyacı olan hemen hemen her şeye cevap bulunuyor, sorunların çözümü ikna edici sağlam kanallar üzerinden başarıyordu¹⁰. Açıkçası Batı her alanda kendi dışında kalanların başını döndürmeyi başardı. Hemen hemen hepimiz onlar gibi olmak için çok çalıştık.

Onlar gibi olmak istemeyenler ya başaramayanlar ya nevroitik ve hasta ya da bu kıvama varmamış evrimini tamamlamamış olan geri topluluklardı. Ama garip bir biçimde bu sadece bizim arzumuz değil batı da kendi dışındakilere bunu çok yönlü olarak teklif etti, dayattı, bu yolda dayak attı, zorladı. Yani çok farklı yollarla batı dışındakiler batı gibi olmayı; batı da kendi dışındakileri kendisi gibi yapmak istedi. Ama burada sadece benzetmek yok aynı zamanda menfaat paylaşımında batının uygarlık çıkarları ve alt sistemleri açısından ihtiyaç hissedilen müdahale halleri de var. Hem uygarlık hem de dünya sistemi son yüzyıllarını bu etkileşim üzerine kuruldu dersek çok abartmış olmayız. Şimdi bu etkileşimi hiyerarşik olarak ifade edersek aşağıdaki şekilde bir sınıflamaya varmak mümkündür:

Batılılaşma Algoritması

Model ve Öykünme
Teklif ve Taklit
İlişki ve Kazanım Mekanizmaları
Etki ve Reaksiyon
Manipülasyon ve Karmaşa
Zorlama ve Maruz kalma
Müdahale ve Bocalama
İşgal ve Direnme/Teslim olma
Dönüştürme ve Etkisizleşme/ Hammaddeye dönüşme

Elbette bu sınıflama çok farklı biçimlerde zenginleştirilebilir, özellikle bu sitem hangi yollarla gerçekleşmekte sistem ve alt sistemleri nasıldır? Ancak konumuz açısından bu kafi. Batı-dışı toplumlar bu kadar kompleks ilişki ağlarını iki imge üzerinden büyütürler. Batı harikadır ya da Batı bizi yok etmek istiyor. Eğer ilerlemeyi düşüneceklerse Batı harikadır, çözemedikleri krizleri varsa Batı bizi yok etmek istiyor. Zira batı da kendi krizlerini azaltmak ve baş etmek için krizlerini evrenselleştirmeyi çok uygun bir yol olarak gördü. Bu çalışmada

¹⁰ Ali Öztürk, *Kriz Sosyolojisi (Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz)*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2011.

vurgulamak istediğimiz bu kadar karmaşık bir ilişki ağı bu kadar steril imgelenirse gerçek manada dış-güçlerle anlaşılabilir mitik bir kaosla anlamsız bir hale gelir.

21. yüzyıla girdiğimizde Batı birçok üstünlüğünü kaybetti burası çok açık. Bu asırlara cari modelde de değişimler dramatik bir şekilde görülmektedir. Bu yüzden dış-güçler imgesi yeni realiteler üzerinden organize edilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Zira batının önünde de gittikçe artacak bir şiddet sarmalı mevcut. Gazze’de yaşanan büyük dramatik kırılma bunun sadece bir habercisi olabilir.

Nitekim 21. Yüzyıla girerken insan için savaş, çatışma, ihtilaf, soykırım, ele geçirme, hükmetme gibi kulağa ilk çırpıda çok sempatik gelmeyen olgular esasen bilinen tarihinin belirgin yanlarından birisidir. Daha önemlisi ise bugün çok daha kıyıcı bir biçimde devam eden ve dünyanın her tarafında etkili olan savaşlar, çatışmalar vb. dramatik olaylar çok daha yoğun bir biçimde devam etmektedir. Fakat savaşlar ve çatışmalar, atılan ilk kurşun ile başlamaz. Onları sadece savaş meydanında yaşananlarla da izah edemeyiz. Onları besleyen birçok motivasyon var. Eğer bu savaşları ve sonuçlarını daha iyi anlamak istiyor isek savaşların nedenlerini ve tarihsel arka planına kaynaklık eden sistemli motivasyonları da iyi analiz etmek gerekir. İşte bu bağlamda medeniyet olgusu, ona bağlı çatışmalar ve rekabetler kimi zaman savaşların kanyığı, kimi zaman etkileyeni, kimi zaman da belirleyeni olmak gibi mahiyetler içerir. Bu bağlamda dış-güçler kavramı da yeni bir anlam kazanıyor.

Oysaki bu haliyle dış-güçler kavramı güncel etkisi yüksek fiili besleyenleri meşru ancak yorumlanması sisteme kavuşturulması cevap üretilmesi bakımından son derece yüzeysel saydam ve geçersizdir. Açıkçası burada uygarlıkların olgunluğuna dair asimetric bir gönderme var, batının hızla güç kaybettiği bir çağda bu imgeyi bu şekilde tutmak başlı başına anakronik başka sorunlara yol açacaktır. İmge politik olarak araçsallaştırılıp medeniyet etkisi bakımından müdahale edilebilirliği imkansızlaşacaktır.

Kaynakça

Açıköz, Hacı Mustafa. *İletişim Felsefesine Giriş: İnsani İletişimin Felsefi Temelleri*. Birey Yayıncılık, 2003.

Hollis, M., *Invitation to Philosophy*. Blackwell, 1986.

Kutluer, İlhan. Medeniyet. TDV İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul: TDV Yay., 2003, 296-297.

Öztürk, Ali. "Sosyal Bilimlerde Kavram ve Olguların Modülasyonu Bağlamında Bir Teknoloji Metodolojisi Denemesi: Sekülerist Bilim İndirgemeciliğinin Din Kavram ve Olgusuna Yaklaşımı Örneğinde". *Sosyologca*. 6 (2013): 52-59.

Öztürk, Ali. *İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi)*, İstanbul: Edim Yayınları, 2008.

Öztürk, Ali. "Sosyal Bilimlerde Metin Yazıcılığı Üzerine Meta-Matematiksel Bir Model Denemesi", *Dini ve Felsefi Metinler Sempozyumu*, İstanbul 2012.

Öztürk, Ali., *Medeniyet ve Sosyoloji* (2. Basım). Ankara: Elis Yayınları, 2015.

Öztürk, Ali. *Kriz Sosyolojisi (Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz)*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2011.

Sulaiman, Kabuye Uthman. "Civilization: history, description, common characteristics and importance." *Journal of Education and Social Sciences* 5.3 (2016): 28-38.

<https://www.thestatesman.com/opinion/religion-and-science-1503200268.html>